

Soffía Auður Birgisdóttir

Með eitur í blóðinu

– Um fyrstu ljóðabók Guðjóns Sveinssonar

Guðjón Sveinsson, rithöfundur á Breiðdalsvík, hefur að mestu leyti helgað sig sagnagerð á fjarutíu ára höfundarferli sínum en hann hefur einnig gefið út þrjár ljóðabækur og í þessari grein ætla ég að beina sjónum að þeirri fyrstu en minnist einnig lítillega á hinum tvær og ræði almennt um einkenni á ljóðagerð Guðjóns.¹

Fyrsta ljóðabók Guðjóns, *Eitur í blóðinu* (1991), er sérstæð að mörgu leyti því þar er ort á mjög hreinskilinn hátt um erfiða göngu í gegnum tímabil andlegra erfiðleika og þunglyndis og ljóðabókin í heild lýsir ferli falls og upprisu á afar hreinskilinn hátt, sýnt er inn í kviku og ekkert dregið undan. Síðari ljóðabækur Guðjóns eru *Í garði konu minnar* (1998) og *Á afmæli konu minnar* (2002) og segja má að þessar þrjár ljóðabækur verði allar til í kringum ákveðið tilefni. Hér er ekki (eftir því sem ég fæ best séð) safnað saman ljóðum og kvæðum úr ólíkum áttum frá ólíkum tíma heldur myndar hver og ein bókanna ákveðna heild og höfundur gefur okkur vísbendingar um tilefni hvarrar og einnar,

þýmist í einkunnarorðum og tileinkunum fremst í bókunum eða í baksíðutexta.

Tilefni fyrstu bókarinnar er baráttá höfundar „við öfl ólíkra heima“ og bókin er tileinkuð „öllum sem reynast vinir í raun.“ *Í garði konu minnar* er „tileinkuð öllu skógræktarfólki og öðru er ann ræktun og óspilltu umhverfi.“ Ljóð bókarinnar tengjast öll á einn eða annan hátt því að rækta garðinn sinn og þá að sjálfsögðu bæði í eiginlegri og óeiginlegri merkingu. Tilefni þriðju bókarinnar er einfaldlega, eins og fram kemur í bókartitlinum, afmæli eiginkonu höfundar. *Á afmæli konu minnar* var, ásamt hljómdiski sem bókinni fylgdi, afmælisgjöf höfundar til konu sinnar og á undan ljóðunum stendur: „til

a) Guðjón Sveinsson.

b) Kápu mynd
bókarinnar Með
eitur í blóðinu.

a) *Soffia Auður Birgisdóttir bókmenntafræðingur flytur erindi sitt á málþinginu um Guðjón Sveinsson og verk hans á Höfn í Hornafirði 1. september 2007.*

b) *Guðjón Sveinsson rithöfundur flytur ávarp á málþinginu.*
c) *Sigrún Klara Hannesdóttir prófessor flytur erindi sitt á málþinginu, um ritverk Guðjóns fyrir börn og unglings.*

þín frá mér.“ Ljóð bókarinnar eru fjölbreytileg en efniviðurinn er þó fyrst og fremst samvistir tveggja einstaklinga sem hafa átt samleið í blíðu og stríðu í áratugi.

Við lestar bóka Guðjóns kemur glöggjt í ljós að þar er á ferðinni höfundur sem þekkir velt til íslenskrar ljóðahefðar og íslensk ljóð og kvæði koma víða fyrir í skáldsögum hans, til að mynda í *Sögunni af Daniel*, sem kom út í fjórum bindum á árunum 1994–1999, þar sem þau auka merkingarsvið textans og gegna því hlutverki að varpa ljósi á tilfinningar og líðan aðalpersóna. Í fjórða og síðasta bindi *Sögunnar af Daniel*, *Út úr blánóttinni*, er að finna ljóð eða ljóðlínur eftir Jón Arason, Hallgrím Pétursson, Sigurð Breiðfjörð, Grím Thomsen, Jónas Hallgrímsson, Pál Ólafsson, Stephan G. Stephansson, Steingrím Thorsteinsson, Davíð Stefánsson, Örn Arnarson, Tómas Guðmundsson og Stein Steinarr. Flest þessara skálda eru úr hópi *þjóðskáldanna* enda má í mörgum verka Guðjóns sjá yrkisefni sem kallast á við yrkisefni *þjóðskáldanna*: ort er um landið og náttúruna og sterkt þjóðernisvitund og ást til föðurlandsins einkennir mikið af kveðskap þessara skálda og það sama gildir um mikið af kveðskap Guðjóns Sveinssonar. Guðjón yrkir hvoru tveggja, ljóð sem lúta formreglum ríms og stuðla og reglulegrar erindaskiptingar og ljóð í frjálsu formi. Mér virðist að ljóðum hans megi skipta gróflega í two flokka. Annars vegar náttúruljóð og hins vegar tilvistarleg ljóð; og þar á ég við ljóð sem lýsa innra lífi og gjarnan innri togstreitu. Þau ljóð sem tilheyra þá, samkvæmt þessari tvískiptingu, fyrri floknum virðast mér fremur lúta bragreglum heldur en ljóð hins flokksins sem eru alla jafna frjálsari í formi. Hitt er annað mál að náttúran er Guðjóni sífelldur brunnur sem hann sækir yrkisefni sín til, þannig að í þeim ljóðum, sem ég kalla hér tilvistarleg, er myndmálið oftar en ekki sótt til náttúrunnar sem þá speglar hina innri líðan.

Ljóðið „Skipbrot“, úr fyrstu ljóðabókinni, er gott dæmi um ljóð þar sem ort er um tilvistarlega baráttu undir frjálsu formi, en þó hér sé um óreglulega erindaskiptingu að ræða og ekkert rím, þá bregður víða fyrir stuðlasetningu – enda er hún kannski eitt helsta og lífseigasta einkenni íslenskrar ljóðlistar:

*Brotið hef ég skip mitt
á blindskerjum.
Viðir þess velkst
fyrir voldugum straumum
til ókunnra stranda
þaðan sem enginn á
afturkvæmt.*

*Geng skipreika
berum fótum
í flæðarmálínu
horfi á slitur
þeirra vona
sem voru mér allt
pessi ár.*

*Pær veðrast
verða brátt duft og aska.
Tíminn og þögnin
hjúpa þær gleymuskunnar hulu.*

*Fólk er eitt sinn hló
á hytetasunnu og jólum
í húsi vináttu
lét afrmunstrast
fyrirvaralaust.*

*Hvergi á vísan
að róa.*

*Há vaff e err gé i
á
vaff í ess a enn
a eð
err ó a. ²*

Í ljóðinu „Vetur“, úr sömu ljóðabók, má sjá dæmi um það hvernig Guðjón lætur náttúruna endurspeglar hina innri líðan ljóðmælandans í ljóði sem hefur reglulega erindaskiptingu, stuðla og höfuðstafi og rím sem gengur í gegnum öll erindin:

*Hann kemur með kalda daga
kveður við eyra mér.
Íshjartað slær svo annarlega
um útnes og ver.*

*Ísköld er ásýnd heimsins
andvarpa tangar og sker.
Býr um sig helsár biturleiki
í brjósti mér.*

*Fálma þar nákaldir fingur
um fingerða strengi. Hér
gráta því hörpunnar hljómar
himinn sortnandi fer.*

*Íshjartað slær svo annarlega
um útnes, dali og ver.
Veturinn hefur völdin öll
vælir í eyru mér.* (19)

Ég fæ ekki betur séð en hér sé Guðjón að vísa í hið þekkta ljóð Stefáns Harðar Grímssonar „Vetrardagur“ úr *Svartálfadansi* (1951) sem hefst þannig: „Í grænan febrúarhimin / stara brostin augu vatnanna / frá kaldi ásjónu landsins.“ Síðar í ljóði Stefáns Harðar segir: „Undir hola þagnarskelina / leita stakir bassatónar / þegar íshjartað slær“ og ljóðinu lýkur á þessum þekktu hendingum: „Á mjóum fótleggjum sínum / koma mennirnir eftir hjarninu / með fjöll á herðum sér.“ Í báðum þessum ljóðum er dregin upp mynd af vetrinum og harka hans, frostið og kuldinn, mynda bakgrunn sem á er dregin mynd af því hversu smá og vanmáttug manneskjan er og hversu erfið tilvistin getur verið. „Býr um sig helsár biturleiki / í brjósti mér,“ segir í ljóði Guðjóns; „Veturinn hefur völdin öll.“ Ljóðið er, eins og áður segir, úr fyrstu ljóðabókinni, *Með eitur í blóðinu*, en hana mætti allt eins kalla ljóðabálk í fimm hlutum og í fyrirsögnum hvers hluta má sjá um hvers konar yrkisefni er að ræða og ákveðna þróun er hægt að lesa í gegnum bókina í heild.

Fyrsti hluti heitir *Einfari* og hann hefst á þessari tilvísun í Ugga Jónsson: „Á næturnar fer depurðin / með einsemdinni, / og á nóttru sem þessari verður stemmningin / svo óflyjanleg ...“ Ljóðin níu, sem mynda þennan hluta, fjalla einmitt um þetta: nóttnina, depurðina, einsemdina – hina óflyjanlegu (eða óumflýjanlegu) þjáningu þess sem glímir við þunglyndi og vanlíðan. Úr þessum hluta er ljóðið sem ég vísaði til hér í upphafi „Nóttin býr ...“ og einnig ljóðið „Vetur“. Myndmál ljóðanna níu ber allt að sama brunni, það er nóttnin, veturinn, norðanvindurinn, haustið, stormurinn og myrkrið sem herja á huga ljóðmælandans sem dvelur í „þraelabúðum næturinnar“ og glímir við „vængsúg óttans.“ (22) Báðar þessar hendingar eru úr ljóðinu „Þræll næturhestsins“ sem er afar mögnuð myndhverfing fyrir þunglyndi: „Þungbúinn þeysir / svartur hestur / næturinnar / yfir nábleika storð.“ (21)

Annar hluti bókarinnar hefur yfirskriftina *Eitrað blóð og einkunnarorð hans eru úr smiðju Porgeirs Porgeirsonar: hvort lífið sé ævilöng fangavist / ellegar hættuleg veiki.“ Í þessum hluta eru fjörtán ljóð og hefst hann á þessari skemmtilegu ljóðlinu: „Við skógorinn skiljum hvorn annan.“ Segja má að ljóðmælandi samsami sig algjörlega náttúrunni (trjánum) í þessu ljóði því í lokaerindinu segir: „Ef kelur á komandi árum / kvist hvern og skógargrein. / Helsár þá*

hnig ég í svörðinn, / hrópa mitt dauðavein.“ (27) Hér er einnig að finna ljóðið „Skipbrot“ og líkt og í fyrsta hlutanum er ljóst að sá sem hér talar hefur beðið andlegt skipbrot og þjáist; kannski ekki síst fyrir skilningsleysi umhverfisins og vegna vina sem hafa brugðist. Í ljóði sem heitir „Ég gekk“ yrkir skáldið í anda Steins Steinarrs (enda hefur ljóðið undirtitilinn: líklega í för með Steini St.):

*Ég gekk um strætin
grá af ryki
gul af sól.*

*Umhverfið sýndi mér
enga miskunn
ekkert skjöl.*

*Ég var á torgum
veglas þreyttur
vonlaus ber.*

*Fjölda ég mætti
– en fjöldinn horfði
fram á svig.*

*Pá fann ég múninn
í fyrsta sinni
og fyrirvarð mig.* (33)

Hnyttið er ljóðið „Pilluveisla“ þar sem stefjum úr íslenskum þjóðkvæðum er blandað inn í lýsingu á þeim lyfjum sem væntanlega eiga sinn þátt í að eitra blóð ljóðmælandans: „Pillurnar: / grænar / (minna á grænjaxla). // – Snör mín hin snarpa og dillidó [...] Lífið er leikur / leikur, leikur, leikur / símaleikur / þykstuleikur / grímudansleikur / pilluleikur / feluleikur / pillufeluleikur / fantasía í / fjólubláum draumi. / (usssusssuss, talaðu varlega / oft er í holti ...). // Í dag er 17. júní / líka á morgun. // – Ári minn kári og korriró.“ (40) Einna sterkasta ljóðið í þessum hluta er ljóðið „Innrás“ þar sem lýst er martröð þar sem hállsskorin mannvera með blæðandi strjúpa, blóðtauma hripandi um sundurskorin brjóst og brotnar kjúkur teygir sig að ljóðmælanda og býður honum að drekka blóð sitt. Ljóðið endar í „.... [öskri] í nótinni þar sem fjendurnir sækja að ...“

Páll Baldursson
sagnfræðingur
og sveitarstjóri á
Breiðdalsvík flytur
ávarp við setningu
málþingsins. Við
hlið hans situr Soffia
Auður Birgisdóttir,
stjórnandi
málþingsins.

*Guðjón með
Jóhönnu
Sigurðardóttur,
koni sinni,
og Svölu
dóttur sinni.*

Þriðji hluti bókarinnar heitir *Við luktur dyr* og fremst fer tilvísun í meistara Þórberg: „Það kom nú í ljós að fáir eru vinir hins fallna.“ Þetta er lengsti hluti bókarinnar, hefur að geyma tuttugu ljóð, og í upphafsljóðinu „Á vit einsemdar“ hefur ljóðmælandinn haft vistaskipti, hann er farinn til langdvalar að heiman, kominn í samþýli við aðra sem þjást, sem öskra í nöttinni og grátbíðja um pillurnar sínar – líkt og hann sjálfur. Dvalarstaðinn kallar hann „Múrsteinsmammútinn“ og umhverfi hans er honum ókunnuglegt:

*Lágt siglir sólin
yfir suðandi
borgarfrumskógin.
Til min berst
raust borgardýrranna
ískur hjólliðamóta
sker hlustir.*

*Í hjartanu
býr hvorki
kviði né fögnum.
Það þekkir hvort eð er
ekki þennan
þungbyggða frumskóg.*

*Af annarri hæð
horfir gínan
gegnum augnljóra
múrsteinsmammútins
sem hefur viðurværi sitt
af háreisti heimsins. (63)*

Ort er af mikilli næmi um lífið í iðrum múnsteinsmammútins; við sjáum í upphafi brotinn mann koma „utan úr / óvissunni / inn í kalda / tilveru einsemdarinnar / til langdvalar.“ Með sér hefur hann: „tösku / og mynd af / liðnum dögum“ og það sem ekki skiptir síst máli: „fáein óskrifuð / blöð / undir kvöl mína / og tár.“ Ljóð þessa hluta gefa afar góða mynd af kvöl þess sem glímir í vanmætti við eigin vanlíðan; þau

sýna hversu maðurinn getur verið „smár / í óttanum / við ókunnan heim“ sem býður „með / regnvota ásýnd / fyrir utan.“ (51) Þau sýna helsára einsemdina og söknuðinn eftir ástvinum og þau sýna einstakling sem reynir að takast á við vandann, líta til baka og endurmeta líf sitt og þó honum finnist sem „vonir [sínar] / hafi fellt lauf sín“ (67) þá má líka sjá skopi bregða fyrir eins og í ljóðinu „Óhjákvaemileg pöntun“ þar sem lýst er hrotum þrjátíu einstaklinga sem sofa undir sama þaki: „Það verður víst / að panta / 30 ljóðdeyfa.“ (66) Í tveimur síðustu ljóðum þessa þriðja hluta er þó farið að gæta bjartsýni: „Einhvern tímann verð ég frjáls“ er upphafslína síðasta ljóðsins og það endar á orðum sem benda til þess að byrjað sé að bruma aftur á þeim vonum sem feldu lauf sín í áður tilvitnuðu ljóði: „Þá verður gott / og gaman að lifa / - lifa.“ (74)

Fjórði hluti ljóðabókarinnar ber yfirskriftina *Ljós yfir sandinum* og þar eru níu ljóð. Einkunnarorð þessa hluta eru höfð eftir Barak Abínóamssyni og ljóðamaðr þannig: „Fara mun ég, ef þú fer með mér.“ Í ljóðum þessa hluta má sjá að einsemdin hefur vikið fyrir samkenndinni og þau undirstrika mikilvægi ástarinnar og stuðning manna við hverja aðra. Eins og yfirskriftin ber með sér er ljóðmælandinn byrjaður að sjá grilla í ljós, „það leifar bleikt yfir sandinum.“ Hann er þó ekki alveg laus undan farginu ennþá, eins og ort er um í ljóði sem nefnist „Undir fargi“ en þó vekur komandi vor fognuð í brjóstinu og í ljóði sem nefnist „Að morgni“ lesum við skyndilega: „Í morgun mætti ég / hamingjunni / blá augu hennar / birtu mér fegurð himinsins. / Blá augu hennar / hvíldu á mér ljóð og glöð. / Hjarta mitt sló / í nýjum fögnuði.“ (83)

Síðasti hluti bókarinnar nefnist *Ný spor* og á undan hinum fimmtán ljóðum, sem þar er að finna, fer æðruleysisbænin: „Guð gef mér æðruleysi, til að sætta mig við það, sem ég fæ ekki breytt, kjark til að breyta því sem ég get breytt og vit til að greina þar á milli.“ Ljóðin sýna hin nýju spor sem ljóðmælandi tekur út í lífið aftur, að vísu hikandi í byrjun, en lífið og náttúran kallar. Síðasta ljóðið dregur síðan yrkisefni ljóðabókarinnar í heild saman í einu ljóði þar sem lýst er þungri göngu manns sem glímt hefur við þunglyndi og hægri leið hans til baka aftur til lífsins og gleðinnar.

Tilvísanir

1 Grein þessi er byggð á erindi sem ég hélt á málþingi um Guðjón Sveinsson sem halddi var á vegum Fræðaseturs Háskóla Íslands á Höfn og Menningarmiðstöðvar Hornafjarðar, 1. september 2007. Hér er erindið mikilvægt frá upphaflegri gerð. Málþingið var halddi í tilefni af sjötugsafmæli Guðjóns fyrir árinu og einnig af því tilefni að liðin voru 40 ár frá því Guðjón Sveinsson gaf út sína fyrstu bók.

2 Guðjón Sveinsson. 1991. Eitur í blóðinu. Akureyri: Bókáutgáfa Odda Björnssonar, bls. 28–29. Blaðsíðutöl innan sviga í meginmáli vísa til þessarar útgáfu.